

СИНТАКСИЧНИЙ СПОСІБ ЕВФЕМІЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ПРЕСІ

У статті розглянуто основні прийоми синтаксичного способу евфемізації, виявлені в сучасній періодиці. Досліджено трансформацію словосполучень, еліipsis, заміну стверджувальної конструкції заперечною. В результаті автор дійшов висновків, що синтаксичний спосіб творення евфемізмів є найбільш складним, оскільки евфемістичність вислову створюється не словами або морфемами, а конструкцією загалом. Призначення подібних евфемістичних заміників — створити в аудиторії враження, що негативні явища в суспільстві тимчасові і не перешкоджають глобальним позитивним процесам.

Ключові слова: синтаксичний спосіб евфемізації, трансформація словосполучень, еліipsis, заміна стверджувальної конструкції заперечною.

В статье рассматриваются основные приемы синтаксического способа эвфемизации, выявленные в современной периодике. Исследованы трансформация словосочетаний, эллиipsis, замена утвердительной конструкции отрицательной.

По мнению автора, синтаксический способ образования эвфемизмов наиболее сложный, поскольку эвфемистичность высказывания создается не словами и морфемами, а конструкцией в целом. Такие эвфемизмы создают впечатление, что негативные процессы в обществе временные и не препятствуют глобальным позитивным процессам.

Ключевые слова: синтаксический способ эвфемизации, трансформация словосочетаний, эллиipsis, замена утвердительной конструкции отрицательной.

The article is dedicated to the study of the basic euphemisation syntactic techniques revealed in modern periodicals. In the focus of the research there are word-combination transformation, ellipsis, the replacement of the affirmative construction with the negative one.

In the author's opinion, the syntactic technique of euphemisms formation is the most complicated one. It is due to the fact that the utterance's euphemisation is realized not by the words or morphemes, but by the whole construction. Such euphemisms give the impression that the negative phenomena are temporary in society and they do not prevent global positive processes.

Key words: euphemisation syntactic techniques, word-combinations transformation, ellipsis, the replacement of the affirmative construction with the negative one.

Постановка проблеми. Останнім часом спостерігається поживлення інтересу мовознавців до евфемістичних номінацій, використання яких сприяє успішному вирішенню комунікативних завдань у будь-якій сфері діяльності людини. На сучасному етапі вченими досліджено мету евфемізації мови, тематичні групи та сфери вживання евфемізмів, способи їх творення. Наукові набутки з цього явища маємо в російській, англійській, німецькій, польській мовах. Натомість праць, які б розглядали проблему евфемізації на україномовному матеріалі, фактично немає.

Аналіз останніх досліджень. Українські студії про творення евфемістичних номінацій належать Л. Булаховському, І. Мілевій, І. Решетаровій, К. Серажим, О. Тараненку, О. Янушу. Особливості евфемізації стали об'єктом уваги Ю. Баскової, Ж. Варбот, С. Відлак, А. Домбровської, А. Кацева, Л. Крисіна, Б. Ларіна, В. Москвіна, О. Сенічкиної, О. Реформатського, Б. Томашевського, Б. Уоррена та інших лінгвістів. Однак проблема творення евфемізмів на синтаксичному рівні майже не досліджувалася лінгвістами. Так, А. Кацев зауважує, що евфемія можлива на рівні речень [1: 21]. Про використання синтаксичного еліпсису з метою евфемізації зазначають В. Москвін, Н. Прядильнікова, К. Серажим, О. Шейгал.

Мета статті — розглянути основні прийоми синтаксичного способу евфемізації.

Виклад основного матеріалу. Процеси евфемізації вивчаються переважно в лексикології (це заміна одного слова іншим, більш благозвучним з точки зору комунікатора). Проте інколи заміна або трансформація синтаксичної конструкції також призводить до пом'якшення негативного впливу на адресата або приховує від нього небажані факти дійсності.

Узагальнивши досвід зарубіжних і вітчизняних науковців, можна виділити такі прийоми синтаксичного способу евфемізації:

- творення словосполучень та їхні різноманітні трансформації;
- еліпсис (безоб'єктне вживання перехідних дієслів і заміну активної дієслівної конструкції пасивною без суб'єкта дії);
- заміну стверджувальної конструкції (зі ствердженням небажаного факту) аналогічною за змістом заперечною (із запереченням бажаного факту).

Мета подібних евфемістичних утворень — пом'якшити негативний вплив на адресата або приховати від нього небажані факти дійсності. Аналіз фактичного матеріалу засвідчив невисоку продуктивність синтаксичного способу творення евфемізмів.

У сучасній періодиці продуктивно відбувається творення словосполучень з евфемізмом “*нестабільність*”, зважаючи на його здатність замінювати нестійкі, мінливі явища в природі, політиці, економіці тощо: *Політична нестабільність у арабському світі* (тут активізація піратської діяльності) *потребує від нас спільних дій у сфері захисту транспортних комунікацій* (УК. — 2011. — № 51); *Конституційна нестабільність гальмує Україну* (УП. — 2008. — 12.05); *Економічна нестабільність вдарилася по ринку реклами, внаслідок чого бюджети видавничих домів почали зменшуватися* (Х. — 2008. — № 204).

Трансформація словосполучення — це різні операції над його структурою, як-от: уведення додаткового позитивного компонента, вилучення небажаного компонента, надмірне поширення структури.

Уведення додаткового позитивного компонента до структури словосполучення, що містить слово з експліцитно вираженою семою негативної оцінки, відбувається з метою створення позитивної або нейтральної конотації [2: 108]. Наприклад: *Мер із нетрадиційною релігійною орієнтацією* (ЛЗ. — 2005. — № 78) — про несподіване обрання міським головою столиці України послідовника неопротестантської харизматичної спільноти “Посольство Боже”. Словосполучення *нетрадиційна орієнтація* використовується зазвичай стосовно орієнтації сексуальної, уведення прикметника *релігійна* нейтралізує негативне враження.

Не надто добросовісна робота слідчих 30 років тому, до якої лишається чимало запитань, викликала запитання й у лютому 2009 року на прохання родичів і друзів композитора Генеральна прокуратура поновила розслідування загадкової смерті Володимира Івасюка у Брюховицькому лісі неподалік Львова (ЛУ. — 2011. — № 30). У словосполученні *недобросовісна робота* слідчих — негативна оцінка діяльності, точніше бездіяльності репресивних органів влади. Прислівник *надто* сприяє пом'якшенню цієї оцінки.

Цікавою є така трансформація словосполучення як поєднання слів із протилежним або взаємовиключним значенням (оксиморон). Оксиморон поєднує негативно конотоване слово з позитивно конотованим. Це поєднання й спричиняє евфемістичний ефект: *Тривале збереження як дуже високих, так і занадто низьких чи негативних*

темнів росту може привести до непередбачуваних наслідків (ДТ. — 2004. — № 32). Вислів *негативні темпи росту* в розглянутому прикладі є евфемістичним і водночас парадоксальним, оскільки стверджує, що зростання відбувається, хоча насправді це не так. Слова з різним оцінним компонентом розташовані на протилежних полюсах словосполучення. Позитивно конотоване слово, розташоване наприкінці словосполучення. Загальновідомо: найкраще запам'ятовується те, що стоїть наприкінці. Тому враження в реципієнта від сприйняття оксиморонного словосполучення має бути позитивним.

Евфемізм *негативне економічне зростання* досить продуктивно використовується в сучасних газетах замість прямої номінації *спад економіки*: *Якщо так піде далі, то Україна завершить 2008 рік з негативним економічним зростанням (Свобода. — 2008. — № 8).*

Надмірне поширення структури словосполучення відбувається, щоб ускладнити сприйняття читачем суті висвітлюваної події, зменшити можливість негативної оцінки громадськості. Наприклад: *Як повідомляє прес-служба Мінтрансу, сторони вирішили сформувані сприятливі та конкурентоздатні тарифні умови на перевезення експортних вантажів (УК. — 2010. — № 14).* Зрозуміло, що повідомлення про підвищення тарифів викличе обурення в клієнтів, тоді як використання ускладненої синтаксичної конструкції *сприятливі та конкурентоздатні тарифні умови* гальмує усвідомлення інформації реципієнтом про підвищення тарифів.

Інший приклад: *У Веселівському районі через реальну відсутність контингенту учнів була зупинена діяльність (замість закрито) одної школи (ГУ. — 2011. — № 65).*

Еліпсис (еліпс) — також синтаксичний спосіб творення евфемізмів. Це стилістична фігура, побудована на пропуску слова чи словосполучення [3: 235]. Еліпсис зумовлює структурну неповноту синтаксичної конструкції. Його різновидом є безоб'єктне вживання перехідних дієслів та похідних від них слів: *небажана акція* (для кого?). Зняття семи учасника дає змогу уникнути відповідальності [4]: *Щоправда, цей засіб менш ефективний, ніж зміна тарифів, і може спричинити інші небажані економічні наслідки (Д. — 2008. — № 25).*

Іншим різновидом еліпсису є заміна активної дієслівної конструкції пасивною безособовою. Цей механізм детально розписано в Т. ван Дейка: “У заголовку типу “Поліція вбиває демонстранта” поліція стоїть на першому місці, місці суб'єкта, що вказує на роль діяча. У пасивній конструкції “Демонстрант, убитий поліцією” — де-

монстрант виконує роль суб'єкта, отже поліції відведено менш значимую роль. Нарешті заголовок “Демонстранта вбито” свідчить про імпліцитну роль поліції... Журналісти намагаються використовувати такі синтаксичні структури, щоб пом'якшити негативну роль правлячої еліти” [5: 125].

У газетних текстах чимало пасивних безособових конструкцій: Назву “Югославія” **ліквідовано** (ким?) (День. — 2002. — № 48). На фоні ворожих стосунків у столиці на місцевому рівні владу **дезорганізовано, деморалізовано** (ким?) (ВЗ. — 2008. — 05.05).

З метою вилучення з висловлювання суб'єкта дії використовуються також і неозначено-особові речення, наприклад: *Нарешті, наприкінці 2006 р. ліквідували Державний департамент у справах релігій Міністерства юстиції України й утворили Державний комітет України у справах національностей і релігій (голова — Георгій Попов) (ЛЗ. — 2007. — № 111). Крім того, рекомендували визначити нижню планку якості навчальної та наукової літератури, яка орієнтувала б авторів на створення якісних книг; встановити жорсткий контроль і покарання за порушення авторських і видавничих прав; сформувані інформаційний банк даних на підручники, посібники та монографії, що перебувають в обігу у ВНЗ (ЛЗ. — 2008. — № 135).* Дії, про які йдеться у висловлюваннях, можуть спричинити критику чи негативну реакцію. Якщо суб'єкта-виконавця цих дій не названо, то формально він не несе відповідальності за наслідки.

Ще одним прийомом евфемізації на синтаксичному рівні є заміна стверджувальної конструкції аналогічною заперечною. За певних обставин заперечення позитивного денотата психологічно більш комфортно для комунікатора, ніж ствердження негативного. Наприклад: *Заробітна плата вчителя ніколи не була вищою (замість прямої номінації завжди була низькою) за середню в країні (ОУ. — 2011. — № 81–82). На жаль, українська влада досі не відзначилася ефективною реалізацією цільових програм, спрямованих на збереження водних запасів (УК. — 2010. — № 52).* Так подається інформація про забруднення річок комунальними та промисловими стоками. Ускладнена синтаксична конструкція з негативним змістом заперечує діяльність влади щодо збереження водних ресурсів країни. Ще один приклад: *“Ви приходите в ресторани, і у вас страви в деяких ресторанах у Києві, коштують до 600 гривень, а підприємці-спроценці в цьому ресторані платять податок державі всього 200 гривень. Я не думаю, що це справедливо” (ДТ. — 2010. — 05.12)* — із заяви Олександра Єфремова. Замість того, щоб

сказати “Я думаю, що це несправедливо”, голова парламентської фракції Партії регіонів говорить “Я не думаю, що це справедливо”, запобігаючи виникненню комунікативного конфлікту з представниками малого бізнесу. Адже за такої побудови фрази заперечення стосується думки комунікатора, а не адресата, що дозволяє зняти відповідальність за надто різку номінацію.

Дослідники наголошують, що функції таких евфемізмів не пом’якшення висловлювання, не вуалювання дійсності, а уникнення назви негативного явища або факту дійсності, зменшення їхніх масштабів [2: 117].

Висновки. Синтаксичний спосіб творення евфемізмів, на нашу думку, є найбільш складним, оскільки евфемістичність вислову створюється не словами або морфемами, а конструкцією загалом. Призначення подібних евфемістичних заміників — створити в аудиторії враження, що негативні явища в суспільстві тимчасові і не перешкоджають глобальним позитивним процесам.

Перспективи дослідження вбачаємо в студіюванні інших прийомів синтаксичного способу евфемізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кацев А. М. Языковое табу и эвфемия: учеб. пособ. к спецкурсу / А. М. Кацев. — Л., 1988. — 79 с.
2. Баскова Ю. С. Эвфемизмы как средство манипулирования в языке СМИ: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Баскова Юлия Сергеевна. — Краснодар, 2006. — 162 с.
3. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: підручник / Пономарів О. Д. — [3-тє вид., перероб. і доповн.]. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2000. — 248 с.
4. Серажим К. Евфемізація в політичному дискурсі [Електронний ресурс] / Серажим К. — Режим доступу: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1486>.
5. Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация: [сб. трудов] / Дейк Т. А. ван; пер. с англ.; [сост. В. В. Петрова; под ред. В. И. Герасимова]. — М.: Прогресс, 1989. — 308 с.

Стаття надійшла до редакції 06.08.13